

Autuaan kirkon edessä Punaisella torilla (ks. esim. *Idäntutkimus* 2/2004). Piccolon mukaan *aktionistit* tietoisesti jäljittelivät houkan normeja ravistelevaa käytöstä julkisilla, symbolistisesti merkityksellisillä paikoilla tapahtuneilla performansseillaan. He seurasivat toiminnassaan 1900-luvun alun avantgardistien tyylitellevää houkkuutta. Sini-set nenät menivät äänettömissä kuvallisissa performansseissaan pidemmälle tekemällä houkkuudesta parodiaa, ”performanssin patologiaa”. He tuovat houkkuuden postmodernistisen leikin piiriin, jossa houkkuus kulttuurisena paradigmana voi elää rinnakkain oman parodiansa kanssa, saaden näin uusia merkityksiä ja tehtäviä.

Holy Foolishness in Russia on kattava katsaus venäläiseen *jurodstvoon*. Erityisen arvokasta on sen kansiin koottu tieto aihepiiriin tähänastisesta tutkimuksesta. Uudet näkökulmat ovat vielä orastavia, mutta ne saavat varmasti syvemmän ja pitävämmän otteen tutkimuskohteistaan, kun moninaisten lähestymistapojen argumentointi saa selkeyttä. Vanhojen hagiografioiden tarkastelun rinnalla olisi ollut kiintoisaa tutustua johonkin nykykirjallisuutta edustavaan teokseen tarkemman tekstianalyysin kautta. Venäläinen nykykulttuuri tarjoaa tutkijoiden luopin alle sekä uskonnollista että maallista perinnettä mukailevaa uutta aineistoa jatkuvalla syötöllä.

Maija Könönen

Ennakkoluulottomasti Vilnasta

Tomas Venclova: *Vilna, kaupungin tarina*. Suom. Reeta Tuoresmäki ja Aulis Kallio. Tampere: Jagellonica-kulttuuriyhdistys, 2012.

Tomas Venclovan Vilna-kirja on niitä kirjatapauksia, jotka jäävät paljolti huomiotta, vaikka niiden painoarvo edellyttäisi aivan muuta. Venclova (s. 1937) on tuttu nimi Liettuun kirjallisuutta ja liettualais-puolalaisia suhteita seuraaville. Samoin kuin toisen kuulun vilnalaisemigrantin, nobelisti Czesław Miłoszin, maanpakolaisuus vei Venclovan Atlantin toiselle puolelle, Yalen yliopistoon, jossa hän on pitkään toiminut slaavilaisen kirjallisuuden professorina. Hänet tunnetaan myös runoilijana.

Venclovan kirja on eräänlainen henkilökohtainen ja historiallinen matkaopas Vilnaan. Hän herättää henkiin Vilnan mutkikkaan historian. Suuriruhtinaiden, kuninkaiden ja valloittajien rinnalla kulkee Venclovan oma rakkautentiseen kotikaupunkiinsa ja

kiinnostus sen vaiheisiin. Tämä omakohtainen ote tuo hieman mieleen Miłoszin omaelämäkerrallisen kirjan *Rodzina Europa* (ruots. *Mitt Europa*, engl. *Native Realm*), jossa hän hahmottelee itäeurooppalaisen intellektuellin henkisiä ja kulttuurisia horisontteja nimenomaan vilnalaisesta näkökulmasta.

Miłoszin nimi vilahtelee kirjan sivuilla tuon tuosta. Kahden vilnalaisrunoilijan kiinnostus kansalliset jakolinjat ylittävään, avarampaan ajatteluun toi heidät yhteen, ja paljolti juuri heidän ansiostaan Vilnaa koskevat puolalais-liettualaiset traumat päätyivät uudenlaiseen tarkasteluun kommunismin loppuajana ja sen jälkeen. Miehet julkaisivat yhdessä jopa Vilnaa käsittelevän esseekokoelman (puol. *Dialog o Wilnie*, 1981).

Vilna tuntuu Venclovan kirjan pohjalta olevan paljon enemmän kuin kahden kansan ja valtion kiistakapula, jollaiseksi se toisinaan kärjistyy puolalais-liettualaisissa kiistoissa. Venclovan käsittelyssä

Vilna on eräänlainen Gordionin solmu, joka symboloi paljon enemmän kuin mitä voisi ensin luulla. Hyvän kuvan tästä antaa Venclovan lainaama Józef Piłsudski, joka totesi aikoinaan Puolan olevan kuin rinkel: ”Kaikki mikä on hyvää on reunoilla, ja keskellä ei ole mitään.” Liettuun mailta kotoisin olevan Piłsudskin ylpeän nurkkapatriottiset sanat sisältävät terän, joka edelleen tuntuu hiertävän puolalais-liettualaisia suhteita: näkemyksen siitä, että Puolan rinkelin reunalla sijaitseva Vilna ja ylipäätään Liettua ovat osa Puolaa, puolalaisia maita. Muun muassa tätä noidankattilaa Venclova analysoi viehättävän etäältä katsoen, etsimättä yhtä ja lopullista totuutta.

Puolalaisen Vilnan rinnalle hän tuo myös juutalaiset, yhden kaupungin tärkeimmistä asukaryhmistä. Kansallisuuksien näytämölle hän taluttaa myös tataarit sekä karaiimit, yhden maailman pienimmistä kansoista, joka sitkeästi on pitäytynyt turkkilaiseen kieleensä ja ainutkertaiseen uskontoonsa, pelkäämään Tooraan pitäytyvän juutalaisuuden haaran. Eikä hän vaikene venäläisistään, vaan käy läpi heidän eri aikoina Vilnaan päätyneet aaltonsa 1500-luvulta lähtien.

Kronologisesti järjestetyn kirjan viimeinen luku käy läpi Vilnan vaiheet totalitarismin tahraamalla 1900-luvulla, joka tiettyssä mielessä merkitsi vanhan Vilnan tuhoa ja uuden luomista aivan eri pohjalta. Tässä yhteydessä hän kirjoittaa vakavia sanoja holokaustista ja toteaa, että liettualaisena hänen on vaikea puhua aiheesta, sillä joukkomurhiin osallistuivat myös hänen maanmiehensä. Totta onkin, että natsien liettualaiset kätyrit tunnettiin julmuudestaan niinkin kaukana omilta mailtaan kuin Varsovassa getossa.

Neuvostoajana juutalaisten tuhoamista ei kiistetty, mutta se kiedottiin eräänlaisen uuskie-

leen, jossa puhuttiin yleisesti ”natsien uhreista” mainitsematta heidän hankalaksi koettua kansallisuuttaan tai uskontoaan. Tämän seurauksena Venclovan mukaan liettualaisilla ei vapauden koitettua ollut valmiuksia ymmärtää ollenkaan tätä historiansa pimeintä vaihetta.

Natsimiehitys pyyhki pois juutalaisen Vilnan, lähes puolet sen asukkaista, ja sodanjälkeiset puolalaisten karkotukset siirsivät nyky-Puolan alueelle toisen puolen vilnalaisista, liki satatuhatta puolalaista. Venclovan mukaan kaupunki olikin ensimmäiset sodanjälkeiset vuodet lähes tyhjä – aivan kuten vaikkapa Viipuri ja muut asukkaistaan tyhjennetyt kaupungit. Hän muistelee, että ei koulumatkoillaan kuullut kaupungin kaduilla juuri muita kieliä kuin venäjää, Moskovasta ja muualta Neuvostoliitosta lähetettyjen virkamiesten kieltä.

Lähes kaikkien Vilnan nykyasukkaiden juuret ovatkin muualla Liettuassa, Venclova sanoo suoraan. Siinä hän eroaa liettualaisen Vilna-diskurssin valtavirrasta. Se tuottaa edelleenkin vaikkapa matkailijoiden tarpeisiin tekstejä, joissa voi lukea Vilnan historiasta saamatta lainkaan käsitystä vuosien 1939–1945 katkoksesta kaupungin elämän jatkumossa. Samanlaisia tekstejä voi tosin lukea vaikkapa länsipuolalaisten kaupunkien nettisivuilta, missä vuosi 1945 ei merkinnyt kuin sodan loppua ja paluuta innokkaaseen rakennustyöhön.

Myös neuvostoajan kuvauksessa Venclova onnistuu murta-

maan stereotypioita. Lännessä – ja nykyään entisten kommunistimaiden nuorisonkin parissa – kuvitellaan yleisesti, että rautaesirippu oli hermeettisesti suljettu kalvo, jonka toisella puolella elettiin täydellisessä tietämättömyydessä läntisen taiteen, tieteen tai vaikkapa muodin suhteen. (Baltian neuvostotasavaltojen osalta Tallinnan Kumu-museossa äsken esillä ollut *Muoti ja kylmä sota* -näyttely muuten oikaisi stereotyyppejä käsitteitä tältä osin raikkaalla tavalla.) Venclova toteaa, että vaikka Kafkan tai Freudin teoksia ei saanutkaan kuin tiskin alta, länsi oli Vilnassa lähempänä kuin saattoi luulla. ”Länsi saattoi tietää varsin vähän valtavasta itäeurooppalaisesta ’ei-mistään’ ja vielä vähemmän Vilnasta, mutta meillä oli jossain määrin tarkempi kuva lännessä”, Venclova asettelee sanansa.

Venclova maalaa mielenkiintoisen kuvan Vilnasta palimpsestina, ihmeellisen monikerroksisena kaupunkina, johon jokainen aikakausi on jättänyt oman, kiehtovan jälkensä. Hänen mukaansa neuvostotalitarismin kauden vahingotkin jäivät Vilnassa sittenkin melko pinnalliseksi, vain yhdeksi, melko lailla ohueksi kerrokseksi pitkässä ja paksussa historiassa.

Yksi keskeinen syy tähän oli Venclovan mukaan kaupungin ainutlaatuinen arkkitehtuuri, jolle neuvostoaikakaan ei voinut mitään. Vilnan arkkitehtuurin tarkastelu onkin yksi kirjan keskeisimpiä motiiveja, ja eri kausien tarkastelu määrittää myös kirjan jäsentelyä.

Vilnan arkkitehtuuri on luonnollisesti ennen muuta barokin luoma. Viehättävän, joskin hie-man provinsiaalisen barokkinsa ansiosta Vilna poikkeaa naapureistaan, Hansa-liiton leimaamista Gdanskista, Riiasta ja Tallinnasta ja muistuttaa enemmän Alppien eteläpuolisia kaupunkeja tai Prahaa. Josif Brodskikin puhui haltioituneena Vilnan ”lukemattomien kirkkojen lukemattomista enkeleistä”.

Venclova päättää kirjansa varovaiseen optimismiin. Hän uskoo, että vaikka unelmat kansallisesta homogeenisuudesta ovat Liettuassa yhä vahvoilla, Vilna on onnistunut säilymään sinä, mikä se pohjimmiltaan on, ”kompleksisena ja moniulotteisena, maanosana pienoiskoossa” Samaan hengenvetoon hän kuitenkin muistuttaa: ”Tämä on hauras tila, ja meidän vastuullamme on sen suojeleminen.”

Vilna, kaupungin tarina on tamperelaisen Jagellonica-kulttuuriyhdistyksen kulttuuriteko. Yhdistys, joka kirjaa kirjakauppojen ohessa myös myy, on perustettu tekemään tunnetuksi keskiaikaisen Jagellojen dynastian alueiden, maiden ja kansojen elämää. Tuntuu hämmästyttävältä, ettei Venclovan teos löytänyt tietään kaupallisten kustantajien ohjelmiin. Se on sääli myös sikäli, että hieno kirja olisi hyötynyt ammattimaisen kustantajan toimittajan jämäkästä ohjauksesta.

Tapani Kärkkäinen